

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології (*Харківський національний
університет внутрішніх справ*)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2952-8258>

Євгенія Олексіївна ГЛАДКОВА,

кандидат юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності (*Харківський національний
університет внутрішніх справ*)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4621-1738>

ПРО «КУЗНЮ КАДРІВ» І РЕФОРМУ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ

У соціальній дійсності усе виразніше проявляються тренди «нової епохи»: соціальні інститути переходять від загальної раціональності, де нагромаджуються знання, до локального її різновиду, що триває дуже короткий період і нагадує перемикання програм пультом від телевізора, коли розрізнені образи складаються в хаотичну картину світу. Завдяки цьому нам прищепили потребу мислити не цілісними категоріями, а враженнями, цікавинками. Усе це – мала раціональність. Поступово все людство, культура, ідеологія, політика, час, простір переходять у нову форму. Замість світу ми маємо справу з екстравагантним ансамблем, що складається з розрізнених інструментів, де вже немає чітких встановлених зв'язків, а лише рецепція фрагментів. Настав час осмислити і такий її сегмент як покарання за злочини.

Реалізована в Україні непрямая стратегія протидії злочинності не призвела раніше й не призводить зараз до підвищення або ж до відповідного забезпечення належного рівня безпеки громадян. Це пов'язано з тим, що у широких верств населення погіршуються умови існування; молодь не отримує необхідної освіти та професійної підготовки; спостерігаються безробіття й погіршення пенсійного забезпечення; у сферу дозвілля почав інтенсивно вторгтися кримінальний бізнес; у занепаді перебуває робота по залученню громадськості до боротьби зі злочинністю. Усе це явно не сприяє якісному контролю над такою патологією, як злочинність, і здійсненню ефективної боротьби з нею. Тому потрібна активізація загальнодержавних заходів із протидії злочинності, адже її масштаби й темпи поширення призвели до того, що ця проблема набула державного характеру.

Прихильники реформації системи покарання вже довгий час вважають, що «в'язниця не справляється зі своїм завданням». Ця заява справедлива лише частково: для цілей криміналітету в'язниці справляються просто чудово. Місця несвободи – це ключове джерело вербування і підготовки нового персоналу, адже на волі відшукати хорошого працівника не так-то просто через особливості нелегального бізнесу. Щорічно тисячі людей, від кримінальних авторитетів до пересічних громадян, що шукають роботу і протекцію, починають свій кар'єрний шлях через тюремні ґрати. Для більшості з нас, від президента до прибиральниці, абсолютно ясно, що кидати людину в тюрму за дрібне правопорушення, в цей університет злочинності, є жахливою помилкою. Запроторити когось, хто лише раз помилився, помістити в камеру зі справжніми злочинцями – це повний абсурд. Повинен бути інший спосіб відплати.

Останні півстоліття, а особливо після маніфесту М. Фуко «Наглядати й карати:

народження в'язниці», багато країн, у тому числі і США, доклали чимало зусиль до пошуку «іншого способу». Коли Фуко писав свою книгу, кількість ув'язнених у штатах не перевищувала 200 тис. Сьогодні ця цифра вже понад 2 млн. Критика такого підходу спрямована на проблему захисту прав людини, але обґрунтувати його неефективність можна і з точки зору економіки. На утримання в'язниць держава витрачає шалені гроші. Посадити підлітка за ґрати буде коштувати дорожче, ніж відправити його на навчання в престижний університет (в наших реаліях). І особливо дивним при цьому є той факт, що, будучи гордою країною з такою довгою історією демократичних цінностей, США щедрою рукою роздають щорічно понад 80 млрд дол. саме на ці цілі. Чи справді так необхідно, щоб кількість ув'язнених на душу населення була в п'ять раз більшою, ніж в Англії; в шість, ніж в Канаді; або в дев'ять, ніж у ФРН?

Для нас цілком зрозумілими є причини, з яких доцільно знижувати кількість арештантів. Але не очевидно, яку вигоду отримає суспільство від поліпшення умов їх утримання. Здоровий глузд підказує, що найгірший клімат в тюрмах створює свого роду відштовхуючий ефект, адже ніхто не захоче опинитися в такому місці. На практиці ж у пошуках захисту від агресивного середовища та інших привілеїв ув'язнені схилиються до вступу до кримінальних угруповань. «Ми не банда, ми – профспілка», – жартують вони. Як і звичайні роботяги, в поганих умовах ув'язнення вони об'єднуються у спілки за професійною ознакою або за ознакою земляцтва. Колектив позбавляє їх необхідності шукати захист, вирішує інші, у тому числі побутові потреби. Отже, чим гірше держава ставиться до задоволення основних потреб спецконтингенту, тим більше шансів на виникнення і зміцнення кримінальних угруповань.

І дійсно, вивчаючи досвід окремих країн, ми переконалися в тому, що такий підхід більш ніж ефективний. Раніше улюбленою розвагою влади було позбавлення злочинців свободи в тюрмах з найсуворішими умовами. При старій системі більше половини колишніх в'язнів повторно скоювали злочини протягом трьох років після виходу на свободу. При новому режимі цей показник низився подекуди наполовину. Можливо, обидві ці цифри не надто надійні, адже тамтешні правоохоронні системи далекі від досконалості. І все ж різниця вражає. Для криміналітету куди простіше рекрутувати нових членів і допомагати їм будувати кримінальну кар'єру при минулому, більш жорсткому режимі. А ось з нормальних в'язниць не вийде настільки ж ефективний «центр зайнятості».

Зменшуючи можливості по добору персоналу для кримінальних угруповань, держава отримує ще один бонус. Критичний аналіз сучасної кримінальної ситуації в нашій країні з очевидністю свідчить про те, що нам не вистачає не лише малярів, шахтарів і будівельників. Кадровий голод відчуває і криміналітет. Він змушений поблажливо ставитись до невдач через те, що для нього вкрай важливо зберегти свою мережу контактів, яку було так складно напрацювати. Найм нових працівників, пошук інших постачальників і дилерів – це складний і ризикований процес, через який під загрозою розкриття знаходиться весь бізнес. Через це мости в кримінальній індустрії спалюються в останню чергу. У світі, де пошук нових контактів для злочинних оборудок не був настільки складним, знеособлений злочинець міг би «вирішити питання» – тобто здійснити збочене правосуддя над своїм контрагентом, що завинив. Але саме через те, що знайти хоч скільки-небудь надійні зв'язки нелегко, він дав обом другий шанс.

Все це приводить нас до висновку про те, що якщо кримінальну систему найму можна придушити шляхом обмеження припливу потенційних кандидатів в тюрмах, то і кримінальний ринок праці помітно скоротиться. З одного боку, це буде означати, що

кримінальні угруповання будуть змушені піднімати своїм співробітникам заробітну плату за рахунок власних прибутків. З іншого, м'які методи врегулювання внутрішніх конфліктів прийдуть на зміну радикальним. До людей можна ставитися як до одноразового ресурсу, тільки якщо завжди є доступ до зміни. У минулому кримінальні угруповання не дуже хвилювалися за долю некомпетентних кадрів, з легкістю позбавляючись від них або посилаючи людей на розборки з іншим угрупованням, тому що у них завжди було багато інших кандидатів на вступ. Якщо ж в'язниці в країні зможуть прикрити цю лавочку, криміналітету доведеться змінювати тактику, а це вже шанс для правоохоронних органів.

Одержано 07.11.2019